

СОЦІАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ НА СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ

Досліджено суть і важливість соціальних інновацій - соціальне підприємство, благодійництво, соціальний контракт - визначені їх особливості в сучасних українських реаліях.

Ключові слова: соціальна політика, якість життя, соціальне підприємство, інновації, благодійність.

Постановка проблеми. У стабільних умовах соціальна політика покликана стимулювати зростання якості життя населення, всебічний розвиток людського потенціалу суспільства, розвиток соціальних галузей господарства та підтримки соціально вразливих груп населення. Особливого значення соціальна політика набуває у трансформаційній економіці. Перш за все вона протистоїть збільшенню знедолених, намагається забезпечити хоча б мінімальні гарантії та підтримати віру громадян у реформи. І, варто зазначити, що багато країн з честю витримали це випробування.

На жаль, стихійний характер реформ в Україні негативним чином вплинув на українське суспільство: від розчарування у демократії, інститутах влади, погіршення фізичного та психологічного здоров'я нації до посилення прірви між бідними та багатими, масового виїзду за кордон і зубожіння та деградації населення. Невирішеність соціальних проблем на фоні оптимізації перерозподілу обмежених ресурсів держави є одним із визначних факторів затяжної кризи в країні.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Відповідно вирішення низки проблем соціального розвитку в умовах майже повної розбалансованості соціальних механізмів, декларативності урядових дій, лежить у площині соціальних інноваційних механізмів і вимагає створення обґрунтованої системи наукового забезпечення нововведень, прогнозування результатів від їх реалізації, адаптації законодавства до глобальних та внутрішніх соціально-економічних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами соціальної політики держави, окремими її складовими займалися Белевцова Я., Бичков С., Внукова Н., Качан Л., Корабльова Н., Мартиненко В. Палій О., Скуратівський В., Шаварина М., Юрій С. та ін. Серед іноземних фахівців соціальні питання досліджували Дімітрова М., Лоуренс Р., Ньюмен К., Тофтїсова-Матерон Р. та ін. Щодо питань соціальних інновацій, соціального підприємництва, співпраці держави і

недержавних громадських організацій, то вони знаходяться у полі зору в першу чергу представників благодійних фондів, громадських організацій, соціальних підприємців та небагатьох науковців - Дороніна О., Московської А., Сотули О., Пашути М., Федотової В., Федулової Л.

Постановка завдання. Метою даного дослідження стало визначення важливості соціальних нововведень і особливостей їх застосування у сучасних українських умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Забезпечення належних умов і стандартів якості життя є головним завданням держави, яке вона законодавчо закріплює Конституцією та відповідними законами, акумулює для цього кошти платників податків. У випадках, коли відповідні державні та місцеві органи влади не спроможні виконувати належним чином свої функції через нестачу коштів, політичну кризу та ряд інших об'єктивних і суб'єктивних причин, то логічним рішенням є пошук партнерів серед бізнесових структур, громадських організацій, благодійників.

У більшості проаналізованих актів чинного законодавства у сфері соціального захисту та соціального забезпечення перевага надається нематеріальній (натуральній) формі соціального захисту - пільгам та соціальним послугам, що автоматично була перенесена з радянської моделі й незаперечно продовжує домінувати у чинному законодавстві. Непоприченість соціальних послуг пояснюється тим, що ця форма соціального захисту почала розвиватися порівняно недавно і притаманна вже законодавчим актам, прийнятим упродовж 2004-2012 рр. разом з тим, у чинному законодавстві використовується і грошова форма соціального захисту у вигляді різноманітних соціальних та компенсаційних виплат притаманних як радянській (матеріальна та грошова допомога, доплати, надбавки, підвищення до заробітної плати тощо), так і європейській (соціальна допомога, адресні компенсації та відшкодування тощо) моделям.

У той же час можна відзначити два основні напрями докладання зусиль законодавців:

поступове вирішення питань соціального захисту різних соціальних груп (у тому числі тих, захист яких не був пріоритетним у радянські часи), а також, хоч і не завжди послідовний, але поступовий, перехід від радянської до європейської моделі соціального захисту [1, 254].

На даний момент на території України соціальні послуги, в основному, надаються державними структурами. У той же час, ресурсна база для їх надання є недостатньою і немобільною, що, в свою чергу, призводить до певних обмежень для більшості категорій споживачів. Підтримка і розвиток соціальних нововведень, інших форм надання соціальних послуг, тобто - соціального контракту, соціального підприємництва, соціального благодійництва тощо - може бути певною стратегією ефективного забезпечення соціального захисту та допомоги населенню.

Соціальні інновації - це зміни в соціальній сфері, які започатковуються на основі наукових знань, спрямовані на поліпшення якості життя населення. На сьогодні інновації у соціальній сфері в основному спрямовані на:

1) розширення кола суб'єктів соціальної діяльності шляхом підтримання соціальної активності населення;

2) посилення співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, бізнесових структур;

3) перехід до індивідуалізації соціальних послуг.

Результативність упровадження соціальних нововведень, як показує досвід багатьох країн, а особливо Східної Європи, можливе за умови розвитку соціального партнерства, від якого виграють усі, особливо людина, яка отримує соціальні послуги. Таке партнерство може зводитися до випадкових або регулярних консультацій, зустрічей, що сприяють визнанню існування певних проблем і можливостей їх вирішення усіма сторонами. Крім того співпраця органів державної влади та недержавного сектору може відбуватися на контрактній основі (соціальний контракт) та передбачати фінансування, матеріальну допомогу, спільне надання соціальних послуг [3, 221].

Недержавні громадські організації, особливо якщо створені самими споживачами соціальних послуг, ліпше знають і розуміють потреби клієнтів, а тому мають кращі можливості для їх ефективного задоволення, ніж офіційні структури, що застосовують узагальнюючий принцип. Відсутність складної бюрократичної структури сприяє гнучкості недержавних організацій та їх відкритості інноваційним підходам. Часто нові моделі роботи створюються і випробовуються недержавними організаціями і лише потім використовуються органами влади (наприклад

розробка ЗНО в Україні). У той же час є і ряд ризиків пов'язаних із можливим нецільовим використанням державних коштів, вимоги до відповідальності громадських організацій можуть спричинити бюрократизацію їх діяльності.

Увага до новітніх методів розв'язання соціальних проблем призвела до все більшого поширення останнім часом термінів "соціальне підприємництво", "соціальне підприємство".

Соціальне підприємництво виникло як відгук на хронічні соціальні проблеми: безробіття, бідність, роз'єднаність громади тощо. Соціальні підприємства покликані задовольнити ті потреби членів громади, які не можуть задовольнити ні державний сектор, ні благодійні фонди, а комерційні структури - ігнорують. Саме це є нішею для діяльності соціальних підприємств.

У міжнародній практиці немає єдиного трактування терміна "соціальне підприємництво", що зумовлено багатоаспектністю такого роду діяльності. Зокрема, "соціальне підприємництво - це процес використання підприємницьких та ділових навичок для створення інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем. Ці прибуткові або неприбуткові підприємства мають подвійний критерій ефективності діяльності: соціальні наслідки та фінансова самодостатність [2]". "Це мистецтво одночасного досягнення фінансової та соціальної віддачі від інвестицій [2]".

Соціальне підприємництво визначають як симбіоз благодійного і бізнес-підходів до розв'язання соціальних проблем. На відміну від благодійних організацій, які є неприбутковими, соціальне підприємництво є бізнесом, який отримує прибуток і спрямовує його на вирішення соціальних проблем. Крім того, кошти, витрачені на благодійність, не мають кругообороту, тоді як кошти соціального підприємництва постійно включаються у діяльність з досягнення соціального ефекту. На відміну від традиційного бізнесу, який працює заради досягнення прибутку і збагачення засновників, соціальне підприємництво виконує соціальні функції і працює там, де держава працювати не може (через дефіцит фінансування), а бізнес не хоче (через низьку рентабельність). До того ж, соціальна спрямованість підприємства може бути суттєвим фактором у конкурентній боротьбі, так званім "іміджевим" капіталом, що привабливий для інвесторів, особливо іноземних.

Соціальне підприємництво допомагає надавати державні послуги в новий спосіб і задовольняти потреби громади; створювати робочі місця; збагачувати професійний досвід людей, які працюють на соціальних підприємствах, задля подальшого працевлаштування за сучасних ринкових умов (проблеми працевлаштування молоді); розвивати громади, залучаючи до

громадського життя соціально вразливі та маргіналізовані групи населення, забезпечуючи їх членів роботою; сприяти активності громадян, які можуть самостійно розв'язувати свої проблеми та брати відповідальність за своє життя; посилювати увагу до соціально незабезпечених груп населення, не стільки надаючи їм благодійну допомогу, скільки забезпечуючи їх корисною соціально значущою роботою; відроджувати сільські та міські території і поліпшувати їх соціальну інфраструктуру.

В Україні діяльність соціальних підприємств тільки набирає обертів, наразі такий вид діяльності на законодавчому рівні не закріплений, тоді як у Європі та США він уже зайняв міцні позиції. У Великобританії, для прикладу, нараховується понад 50 тис. соціальних підприємств [4]. Дуже важливе питання укорінення цього явища в Україні. Добре, якщо це буде процес еволюційний, через зміцнення існуючих на сьогодні соціальних підприємств, які надихнуть появу нових, а не насаджений законодавством, пільгами чи модою на все "європейське".

Це явище в Україні вже існує - соціальні практики впроваджують: львівська "Спільнота взаємодопомоги "Оселя", центр реінтеграції безпритульних людей, соціальна пекарня "Горіховий дім", яка підтримує некомерційні проекти організації "Народна допомога", спрямовані на інтеграційну опіку мешканців Львова, а також медичний реабілітаційний центр "Здоров'є" міста Новоозовська Донецької області та інші. Всього, згідно з "Каталогом соціальних підприємств України 2013", нині працює 41 соціальне підприємство [5]. В основному ці підприємства функціонують як:

- некомерційна організація, що займається підприємництвом у сфері своєї основної діяльності (наприклад, Червонопроміньський сільський благодійний фонд "Еллада");
- некомерційна організація відкриває власне підприємство, частина доходів якого йде на фінансування її програм (наприклад, "Оселя");
- підприємство, де 50% співробітників - люди з обмеженими можливостями (мають ряд пільг у сплаті податків та єдиного соціального внеску, наприклад, Центр соціально-трудової і професійної реабілітації інвалідів "Біатрон-3").

Також соціальні підприємства за характером роботи умовно можна поділити на дві групи. Групу "майже бізнес", тому що компанії або вже працюють на межі прибутковості, або за певних умов (пільгового кредитування, правильної маркетингової політики, прогресивної системи продажів) стануть прибутковими. Такі підприємства ставлять за мету не лише виконання соціальних завдань, а й розвиток сталого бізнесу, як джерела стабільного

фінансування програм, спрямованих на розв'язання проблем суспільства. Та групу "швидше благодійність", оскільки ці організації спрямовують свої зусилля на розв'язання соціальних проблем за кошти пожертв, грантів, державного фінансування та ін. На жаль, таких підприємств в Україні більше, до того ж їм притаманна безпечність у використанні коштів.

Ще одним методом поліпшення рівня життя громадян, особливо найбільш вразливих, в усьому світі є благодійництво. Благодійництво є сферою діяльності приватних фондів, корпоративних фондів, фондів громад, фондів цільового капіталу, фондів допомоги. Основними цілями таких організацій є допомога незахищеним верствам населення, підтримка освіти та культури, а також інституційна благодійність. Крім того, спостерігається тенденція руху від традиційної благодійності до більш стратегічного донорства, метою якого є досягнення значних соціальних змін. Деякі благодійні установи прагнуть бути більш стратегічними зі своїми інвестиціями. Приватні та корпоративні фонди прагнуть розв'язувати складні економічні і соціальні проблеми та причини бідності та нерівності, на яких ці проблеми базуються. Діяльність фондів набуває стратегічного характеру, а програмні й інвестиційні стратегії та підходи стають усе більш різноманітними.

Серед 15 тисяч зареєстрованих у 2012 р. в Україні фондів лише мала частка з них реально займалася благодійністю. Основними напрямками роботи фондів були фінансування витрат на лікування й обслуговування важкохворих (здійснювали як правило фонди громад), розвиток освіти та культури (приватні фонди).

Серед проблем у сфері благодійності можна назвати:

- недовіру до фондів, що можна пояснити розмитістю законодавства, яка дає можливість зареєструвати під вивіскою фонду різні організації, які нічого спільного із благодійними ресурсами не мають; закритістю діяльності фондів, лише останнім часом деякі фонди почали практику оприлюднення звіту про використані кошти;
- небажання держави втрати монополію в соціальній сфері, категоріями якої можна маніпулювати при чергових виборах;
- фінансова криза, яка вплинула на благодійний сектор як у світі, так і в Україні.

Отже, розмитість цілей соціальної політики, невизначеність системи її формування дефіцит фінансування, декларативність заходів, економічна та політична кризи спричинили суттєві диспропорції у використанні трудового потенціалу, поглиблення розриву у доходах громадян, посилення міграційних процесів. У результаті

Україна посідає останні місця за індексом людського розвитку, якості життя, конкурентоспроможності економіки та перші місця за рівнем алкоголізму, захворюваності, дитячої смертності тощо. За браком фінансових та матеріальних ресурсів уряд України виявився неспроможним забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань, що зумовлює необхідність формування та реалізацію соціальних інновацій як структурованої сукупності прийомів і методів, що дають змогу вирішити соціальні проблеми у житті суспільства.

Міжнародна практика має вагомий досвід соціальних інновацій, що через гранти починають впроваджуватися і в Україні. Однак для більшої їх ефективності необхідно:

1. Подолати споживацьку психологічну позицію багатьох українців
2. Залучати до надання соціальних послуг недержавні організації
3. Забезпечити поширення соціологічних гуманітарних знань, підвищення соціальної культури населення
4. Сприяти відновленню готовності громадян конструктивно брати участь у соціальних трансформаціях (і не лише при співпраці з благодійними фондами, а в першу чергу при створенні соціальних підприємств)
5. Як не парадоксально, активізувати та відновити вплив профспілок, які на сьогодні лише згладжують гострі соціальні кути, а не відстоюють інтереси найманих працівників
6. Створити систему моніторингу потреб громадян і якості соціальних послуг
7. Привернути увагу уряду до можливих

соціальних інновацій.

8. Створити дієву систему законодавчо-нормативного забезпечення соціальних інновацій

Отже, соціальне партнерство, соціальне підприємництво, стратегічна інституційна благодійність стають тими інноваціями, що дають можливість розв'язати багато соціальних проблем в Україні.

Список літератури

1. Кучерівська С. Становлення та розвиток основоположних правових засад соціального захисту населення в Україні / С. Кучерівська, О. Гладчук, О. Койцан // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2013. - Вип. III (51). Економічні науки. - 352 с.
2. Павлик Х. Хто є хто, або що таке соціальне підприємництво та чим займаються соціальні підприємці? / Х. Павлик [Електронний ресурс]. - Режим доступу : management.lviv.ua/img/upload/1.pdf
3. Соціальні послуги : як побудувати українську модель на європейських підходах. - К. : "Соціум XXI", 2006. - 225 с.
4. Соціальне підприємництво - бізнес із людським обличчям [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://gurt.org.ua/interviews/13430/>
5. Каталог соціальних підприємств України 2013 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/podii-zakhody/zvity/114-i-vseukrainskyi-forum-sotsialnykh-pidpriyemstiv-prezentatsii>

Анотація

София Кучеривская, Ольга Гладчук

СОЦИАЛЬНЫЕ ИННОВАЦИИ КАК ОТВЕТ НА СОВРЕМЕННЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ

Исследованы сущность и важность социальных инноваций, определены их особенности в современных украинских реалиях.

Ключевые слова: *социальная политика, качество жизни, социальное предпринимательство, инновации, благотворительность.*

Summary

Sofia Kucherivska, Olga Gladchuk

SOCIAL INNOVATION AS A RESPONSE TO THE CURRENT ECONOMIC CHALLENGES

The nature and importance of social innovation are investigated, and their features in the modern Ukrainian realities are identified.

Key words: *social policy, quality of life, social entrepreneurship, innovation, philanthropy.*